

המאזן האסטרטגי של איראן ויריבותיה והשלכותיו על הזירה האזורית ועל ישראל

סימה שיין

השנה החולפת התאפיינה הן בהעמקת העימות הסעודי-איראני במישור הדו-צדדי ובזירת המזרח התיכון בכלל, והן בהטיה נוספת של המאזן האסטרטגי לטובת איראן, שהחל להתברר כבר בשנה הקודמת. המשתנה החדש של 2017 – כניסתו של הנשיא דונלד טראמפ לבית הלבן – העצים את העימות בין איראן לבין ערב הסעודית, והוא כבר מטיל צל פוטנציאלי על מרחב התמרון של איראן. ממשל טראמפ מציב מצד אחד איום על איראן, בהצגתה כגורם חוסר היציבות המרכזי באזור ובאימו להחזיר את הסנקציות עליה. ומצד שני, ההתנגדות שהוא מעורר בעמדתו זו אצל מדינות אירופה וכן ברוסיה ובסין משחקת בשלב זה לידי איראן, המנסה לבודד את ארצות הברית ולחזק את קשריה המדיניים והכלכליים עם שאר מדינות ה-P5+1, השותפות להסכם הגרעין.

איראן בזירה האזורית

שורה של התפתחות בזירה האזורית המשיכו לתרום לחיזוק מעמדה של איראן. אחת המרכזיות שבהן היא חיסול 'המדינה האסלאמית' בעיראק ובסוריה. המאבק נגד מאחזי דאע"ש בעיראק ובסוריה שהובילה הקואליציה בהנהגת ארצות הברית היה גם אינטרס של איראן, הרואה באיום שמציב דאע"ש הסוני הקיצוני על הגורמים השיעים אויב ראשון במעלה. מעורבותן של המיליציות השיעיות העיראקיות, בתמיכתן של 'כוח קודס' בראשות חסן סולימאני ובעיקר בשיתוף פעולה עם צבא עיראק, תרמו תרומה משמעותית להבסת הארגון ולחיסול מרבית מאחזיו בעיראק, ובהמשך גם בסוריה. מהלך זה מצטרף למהלכים קודמים של ארצות הברית באזור, שחזקו את מעמדה האזורי של איראן. החשוב מביניהם היה סילוק סדאם חוסיין, האויב המרכזי של המשטר בטהראן, שקדם לו סילוקו מאפגניסטן של הטאליבאן, שהיה יריב סוני קשה

לאיראן. התפתחויות אלה יצרו שורה של הזדמנויות לחיזוק מעמדה האזורי של איראן, בחלק מהמקרים על בסיס החלטה בהובלת גורמי משמרות המהפכה – להעמיק את המעורבות הישירה וכן באמצעות בעלי ברית באזור.¹ כך, בשנים האחרונות נרשמה העמקת המעורבות הישירה של כוחות משמרות המהפכה ובמקרים מסוימים גם של הצבא האיראני בסוריה, ולצידם אלפי שיעים מעיראק, מאפגניסטן ומפקיסטן שגויסו על מנת לסייע למשטרו של בשאר אל-אסד, ולמעשה להבטיח את המשך שלטונו בסוריה. ההתבססות של שלטון הרוב השיעי בעיראק אפשרה לאיראן להעמיק את השפעתה הפוליטית, הכלכלית והצבאית באמצעות מיליציות שיעיות המקורבות לאיראן, ומשולבות כיום בצבא עיראק. שני תהליכים אלה הגיעו בשנה האחרונה להבשלה, תוך ביסוס נוכחותה של איראן בעיראק ובסוריה לשנים הבאות, באופן שיאפשר לה השפעה משמעותית על קבלת ההחלטות במדינות אלה. התבססות זו יוצרת למעשה רצף טריטוריאלי בין איראן לים התיכון, ומאפשרת לטהראן קשר ישתי דרך עיראק וסוריה אל חזבאללה בלבנון. בכך מבטיחה לעצמה איראן יכולת התערבות בהיקף רחב יותר במשברים עתידיים, בכל אחת מהזירות הללו. זאת ועוד, איראן מרחיבה את התבססותה במדינות אלה גם לתחומים האזרחיים ובעיקר הכלכליים. בין איראן לסוריה נחתם הסכם שלפיו איראן תייצא לסוריה חמש תחנות לייצור חשמל כדי לחזק את מערכת החשמל הסורית; פורסמה כוונה איראנית לחבר בעתיד את רשתות החשמל של איראן, עיראק וסוריה; נחתם הסכם לבניית מפעל זיקוק נפט בסוריה שבשלב ראשון יוכל לזקק 40 אלף חביות ליום, ובשיאו יגיע בעתיד עד 140 אלף חביות ליום.² לצד התפתחויות אלה שיחקו לידיה של איראן גם שני סכסוכים אזוריים נוספים שהיא לא הייתה היוזמת שלהם, אולם ידעה לנצל היטב את הפוטנציאל הגלום בהם כדי לפגוע במעמדה של ערב הסעודית ולחזק את קלפי המיקוח שלה. האחד הוא המלחמה הנמשכת בתימן, שם התגייסה טהראן לסייע לחות'ים באמצעי לחימה, במימון, בידע ובהכוונה על ידי גורמי משמרות המהפכה, כנראה בשיתוף מומחים מטעם חזבאללה. סיוע זה, שהלך והעמיק בשנתיים האחרונות, מונע למעשה מערב הסעודית ומהאמירויות את היכולת להכריע במערכה. זאת, למרות שבידי ערב הסעודית אמצעי לחימה מהמתקדמים ביותר בעולם, ותקציב הביטחון שלה הוא השלישי בגודלו אחרי ארצות הברית, סין ורוסיה. מכאן הרושם כי הממלכה, למרות השקעתה העצומה בביטחון, עלולה להיראות בפועל כ"נמר של נייר".

זאת ועוד, המבצע הצבאי בתימן הפך לנטל על התקציב של ערב הסעודית, בעוד החות'ים מחזיקים בצפון תימן ובבירה צנעא, ויורים רקטות וטילים לשטחה של ערב הסעודית כדבר שבשגרה. כמו כן, בצד הביקורת הבינלאומית נגד ערב הסעודית בגין

אופן ניהול המלחמה (החרפת המצב ההומניטרי בתימן והפגיעה הנרחבת באזרחים), גם מספר ההרוגים בין החיילים הסעודים המשתתפים בה עולה על מאות (בהיעדר מספר רשמי מהימן), וניצנים של ביקורת מבית מושתקים. כל אלה מעיבים על קידום מדיניותו של יורש העצר הסעודי, מוחמד בן סלמאן, גם בזירה זו.

המשבר השני הוא זה שיצרה ערב הסעודית מול קטר. במסגרתו מטילות מספר מדינות ערביות – ערב הסעודית, מצרים, איחוד האמירויות ובחריין – מאז יוני 2017 חרם דיפלומטי וכלכלי על קטר, תוך הצגת רף דרישות גבוה ואף מופרז ממנה. דרישות אלה כוללות את הנמכת דרג היחסים עם איראן, סגירת רשת אל-ג'זירה, הוצאת הכוחות הטורקיים מהאמירות וחשוב מכול – הפסקת התמיכה ב'אחים המוסלמים'. קטר אומנם משלמת מחיר לא מבוטל ובעיקר כלכלי בשל החרם, אולם, גם המחיר שמשלמת ערב הסעודית עולה עם הזמן על ההישג שביקשה לעצמה. דימוי העוצמה שלה נפגע, ולו בשל אי-יכולתה עד כה לכופף למרותה מדינה זעירה ("סוררת") כמו קטר. זאת ועוד, התקווה לתמיכה אמריקאית נגד קטר לא הושגה, וושינגטון ממשיכה לנהל את מלחמתה בדאע"ש מבסיסה בקטר. גם ניסיונות התיווך של מזכיר המדינה האמריקאי רקס טילרסון ושל כוויט נכשלו עד כה, ופתרונו האפשרי של המשבר נראה רחוק. איראן מצידה התגייסה לסייע לקטר, הן במזון ובמוצרים חיוניים נוספים והן בפתיחת המרחב האווירי שלה לטיסות היוצאות מקטר ונכנסות אליה. במשבר זה משלמת ערב הסעודית ביחסיה עם בעלות ברית מוסלמיות מרכזיות ובראשן פקיסטן, שנעשו מתוחים במידה רבה בשל עמדתן ה"ניטרלית" במשבר.

התפתחות משמעותית נוספת שנרשמה בשנה האחרונה ומשחקת אף היא לידיה של איראן היא שיפור היחסים בינה לבין טורקיה. זאת לאחר שנים של מתיחות, בעיקר סביב המלחמה בסוריה ותמיכתן של שתי המדינות בכוחות פנימיים מנוגדים. טורקיה פעלה לסילוקו של בשאר אל-אסד וסייעה בנשק ובמקלט לגורמים הפועלים נגד המשטר הסורי, ואיראן פעלה להבטחת הישארותו באמצעות שיגור כוחות איראניים, כוחות חזבאללה ואף מיליציות שיעיות שגויסו בעיראק, באפגניסטן ובפקיסטן. נוכח החשש הטורקי מהתחזקות הכוחות הכורדיים בסיוע אמריקאי ומהאפשרות שאלה יצליחו לכוון סמי-מדינה עצמאית בסוריה, החליטה אנקרה להשלים עם המשך הישארותו של אסד וחברה לרוסיה ולאיראן, והיא מהווה כיום חלק מהשלישייה בהובלת רוסיה המבטיחה את אזורי אי-הלחימה בסוריה, ובתור שכזו גם תהיה מעורבת בכל פתרון מדיני שיושג בסוריה. בין הדוגמאות הבולטות ביותר להתקרבות בין איראן לטורקיה יצינו ביקורו ההיסטורי של הרמטכ"ל האיראני באנקרה באוגוסט 2017, לראשונה מאז המהפכה האסלאמית ב-1979; פגישת הנשיאים, חסן רוחאני ורג'פ טאיפ ארדואן במהלך כנס

שהתקיים באסטנה (ב-9 בספטמבר); ביקור ארדואן באיראן (ב-4 באוקטובר); וב-22 בנובמבר הפסגה המשולשת בין נשיאי רוסיה, איראן וטורקיה בעיר סוצ'י, במסגרת המאמצים לקידום הסדרה מדינית בסוריה – פסגה שהאיראנים הגדירו כניצחון על "הטרור התכפירי".³

לצד נושא סוריה בולטים גם שותפות האינטרסים והתיאום המתקיים בין איראן לטורקיה בקשר לכורדיסטן העיראקית. שותפות זו החלה מייד עם הודעתו של נשיא הממשל הכורדי האזורי בצפון עיראק, מסעוד ברזאני, כי בכוונתו לקיים משאל עם בשאלת הקמת מדינה כורדית עצמאית בצפון עיראק – מהלך שנתקל בהתנגדותן של איראן וטורקיה – ונמשכה ביתר שאת לאחר קיום משאל העם (ב-25 בספטמבר). תוצאותיו שיקפו תמיכה רבה מאוד בעצמאות. מכיוון אנקרה יצאו הצהרות תקיפות נגד ברזאני והמהלך שהוביל הוצג על ידה כ"בגידה". עמדה זו הייתה מנוגדת לפריחתם בשנים האחרונות של קשרי המסחר של טורקיה עם החבל הכורדי, שכללו שימוש בו כנתיב ליצוא הנפט מהחבל באופן שעקף את בגדאד. רמת התיאום שאליה הגיעו בגדאד, טהראן ואנקרה במענה התקיף שהפגינו כלפי משאל העם בכורדיסטן האיצה את ההתקפלות הכורדית בכרכוב שבה גם אוכלוסייה טורקמנית ניכרת, אשר אנקרה רואה עצמה כמגינה שלה. טורקיה ראתה בשלילה גם את הצטמקות משקלה היחסי במחוז זה אל מול תהליכי "ערביזציה" ו"כורדיזציה" לאורך השנים, ומשאל העם שהתנגדה לו פתח בפניה הזדמנות לפעול נגדם.

במסגרת התרחבות שורת האינטרסים המשותפים לאיראן ולטורקיה ניתן למנות גם את המשבר שהתפתח במפרץ מאז יוני 2017, שבמהלכו ניתקו ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בחריין ומצרים את יחסיהן עם קטר, ובכלל זה גם הטילו עליה אמברגו אווירי וימי. במשבר זה מצאו עצמן טורקיה ואיראן באותו צד של המתרס, והן מסייעות לקטר להתמודד עם השלכות החרם. עבור טורקיה, הברית עם קטר היא אחת ממערכות היחסים היציבות היחידות שלה בשנים האחרונות. ליחסים אלה יש גם בסיס אידיאולוגי, המכונה לעיתים "ציר האחים המוסלמים". החלטתה של אנקרה להקים בסיס צבאי בקטר וזירוז מימושה של החלטה זו בעקבות המשבר במפרץ הם עדות בולטת לעוצמת הקשר בין המדינות. מעבר לכך, טורקיה מאמינה שאם מדינות המפרץ ומצרים יצליחו להכניע את קטר, היא תהיה הבאה בתור לפעולה עוינת מצידן. ההתקרבות הטורקית-איראנית מתבטאת גם במישור הכלכלי. שתי המדינות יחד עם רוסיה חתמו על עסקת נפט וגז משולשת לביצוע קידוחים באיראן – נושא חשוב ביותר לטורקיה, שאין לה מקורות אנרגיה רבים בתחומה.

על רקע שורה ארוכה של הישגים אלה עבור איראן בזירה האזורית, שתוצאתם היא כישלון של המדיניות הסעודית, בולט העימות הישיר, המילולי והמחריף בין ערב הסעודית לאיראן, בעיקר מאז מינויו של מוחמד בן סלמאן כיורש העצר. בן סלמאן שואב עידוד רב מעמדותיו של הנשיא טראמפ בסוגיה האיראנית ומעצים את התבטאויותיו נגד המשטר בטהראן, שאת מנהיגו עלי חאמנהי הגדיר כ"היטלר החדש של המזרח התיכון".⁴ החרפה מילולית זו מצטרפת למהלך שהוביל יורש העצר באמצעות ראש ממשלת לבנון, סעד חרירי, שהאשים בריאד את איראן ובעל בריתה חזבאללה בהתערבות בענייניה הפנימיים של לבנון.

ואולם, נכון לעת כתיבת המאמר, לא מסתמנת מדיניות סעודית סדורה ואפקטיבית לצמצום הישגיה האסטרטגיים של איראן באזור. במיוחד מורגש חוסר היכולת של ערב הסעודית לגבש מחנה סוני אנטי-איראני בולט מול המחנה השיעי הפרו-איראני, המאוחד והחדור מטרה. עיקר הקושי של ערב הסעודית נובע מהיעדר מכנה משותף בין תפיסת האיומים בראייתה לבין אלה של חלק משותפותיה למחנה הסוני. בעיקר נכון הדבר בכל הקשור להגדרתה של איראן על ידי ריאד כאויב המרכזי, בעוד מצרים וירדן אינן מציבות אותה בראש סדר האיומים הביטחוניים שלהן, ומסמנות את האיום של הסלפים-הג'אדהיסטים כחמור ביותר ליציבותן. זאת ועוד, מסתמן כרסום ולו חלקי בתמיכתן של מדינות במעגל הרחוק כמו פקיסטן ואפגניסטן, שתמכו באופן מסורתי בערב הסעודית מזה שנים, בשל מהלכיה השנויים במחלוקת של ערב הסעודית, וכתגובה למאמצי איראן לשפר את היחסים עימן.

המאזן האיראני בזירה העולמית

בתום שנה לכהונתו של הנשיא טראמפ, המאזן האסטרטגי של איראן בזירה הבינלאומית נראה משופר בהיבטים מסוימים, ורווי סיכונים בהיבטים אחרים; ההישג הגדול ביותר מבחינת איראן הוא ללא ספק היחסים המתהדקים בינה לבין רוסיה. יחסים אלה מצויים בתהליך מתמשך של התקרבות ותיאום שהוא יוצא דופן עבור שתי המדינות. היחסים שידעו עליות ומורדות, בעיקר בהקשר של הצטרפות רוסיה להחלטות הסנקציות נגד איראן במועצת הביטחון, מצויים בשנתיים האחרונות במגמת התחזקות, שאף הואצה לאחר גיבוש הסכם הגרעין. בעקבותיו התאפשר לשתי המדינות לחדש את שיתוף הפעולה הצבאי ביניהן, והביטוי הראשון והמשמעותי ביותר לכך היה אספקת מערכת הגנה אווירית S-300 מרוסיה לאיראן, לאחר עיכוב שנמשך כעשור עקב לחצים מצד ישראל וארצות הברית. מערכת זו כבר הפכה מבצעית באיראן. כן מנהלות המדינות

מגעים לרכישת מערכות נשק נוספות, ביניהן מטוסי קרב סוחוי-30 וטנקי T90, ובנוסף חתמו באחרונה על הסכם לייצור משותף של מל"טים.

חשיבות רבה מאוד עבור מוסקבה וטהראן נודעת לשיתוף הפעולה שהתפתח ביניהן בסוריה. מאז החלה מעורבותה הישירה של רוסיה בלחימה בסוריה בספטמבר 2015 פועלות שתיהן כקואליציה צבאית, שבמסגרתה הן חולקות את ניהול הלחימה בשטח. מכאן גם ראייתה של רוסיה את איראן כרכיב חשוב בכל הסדר עתידי בסוריה. יחסי שתי המדינות קיבלו ביטוי גם במישור הכלכלי, החשוב ביותר בעיני רוסיה, ובמהלך ביקור נשיא איראן רוחאני במוסקבה (במארס) התמקדו שיחותיו עם פוטין גם באפשרויות להעמקת קשרי הכלכלה, הסחר וההשקעות בין שתי המדינות. בשנה החולפת גדל היקף הסחר בין שתי המדינות ב-70 אחוזים, והנשיא רוחאני הצהיר כי הקשרים הכלכליים עברו משלב של יחסים רגילים לפרויקטים ארוכי טווח. בהודעה המשותפת שפרסמו הצדדים בתום הביקור צוינו הסכמים בתחומי הנפט והגז, תקשורת וטכנולוגיית המידע, אנרגיה גרעינית (שתי יחידות נוספות בבושהר), תחנת כוח תרמית בבנדר עבאס, וכן בנייה והרחבת התיירות. בתחום זה נחתם הסכם ראשון מסוגו, המבטל את הצורך בוויזה לאיראן עבור קבוצות תיירים מרוסיה – הישג ראשון בדיאלוג המתקיים לגבי ביטול מלא של הצורך באשרת כניסה לאיראן. בדרך זו הורחב שיתוף הפעולה בין שתי המדינות מעבר למישור הצבאי. תמיכתה של רוסיה באיראן באה לידי ביטוי חשוב גם מול ממשל טראמפ, המעמיד כיום את איראן כבעיה המרכזית בראייתו במזרח התיכון, ומאיים בהחזרת הסנקציות שהוסרו בתמורה להבנות הגרעין שהושגו. מוסקבה חוזרת ומבהירה כי בראייתה ובהסתמך על דוחות הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה גרעינית (סבא"א), איראן עומדת במכלול התחייבויותיה, ולכן אין מקום לדבר על החזרת הסנקציות. גם בסוגיית תוכנית הטילים של איראן דבקה מוסקבה בעמדה הגורסת שאין היא חלק מהסכם הגרעין, ולכן אינה מהווה הפרה מצידה של איראן. עמדה רוסית זו חיונית לאיראן מול מה שמסתמן כאפשרות ריאלית למהלכים אמריקאיים נגדה.

גם היחסים בין איראן לאיחוד האירופי ולמדינות אירופה מצויים במגמת התחזקות והתקרבות בשנה האחרונה, ומשפרים את מעמדה של טהראן בזירה הבינלאומית. מבין ההתפתחויות האחרונות ראוי להזכיר בראש ובראשונה את תמיכתו של האיחוד האירופי בהמשך מימוש הסכם הגרעין, ואת התנגדותו הפומבית והחד־משמעית למדיניותו של ממשל טראמפ, שסרב באוקטובר האחרון לאשר לקונגרס שאיראן עומדת בתנאי ההסכם, וכן איים להחזיר בקרוב את הסנקציות עליה. עמדה זו הובעה על ידי נציבת החוץ של האיחוד האירופי פרדריקה מוגריני בביקור שקיימה בווינגטון

(ב־6 בנובמבר), ובמסיבת עיתונאים שנערכה בתום מפגש שרי החוץ של האיחוד (ב־13 בנובמבר). תמיכה זו חיונית לטהראן, הרואה בה דרך לבדוד את ארצות הברית ולהבטיח את המשך ההתפתחות ביחסים הכלכליים עם אירופה ואת ההשקעות האירופיות, החיוניים לה. מעניינים בהקשר זה הנתונים לגבי ההתפתחות הניכרת שחלה ביחסים הכלכליים: ב־2016 (השנה הפיננסית האיראנית בין מארס 2016 למארס 2017) חלה עלייה של יותר מ־300 אחוזים ביצוא לאיחוד האירופי, ועלייה של 27 אחוזים ביבוא מהאיחוד. מגמת העלייה בסחר עם האיחוד האירופי נמשכה גם במהלך ששת החודשים האחרונים של 2017 (כ־4.4 מיליארד אירו): עלייה משמעותית ביצוא לאיטליה (1.54 מיליארד אירו), צרפת (1.26), יוון (638 מיליון אירו), וספרד (609 מיליון אירו). כן נרשמה עלייה של כ־30 אחוזים ביבוא מהאיחוד האירופי: מגרמניה (1.39 מיליארד אירו), מאיטליה (כ־900 מיליון אירו); צרפת (763 מיליון אירו). יצוינו במיוחד בהקשר זה תחילת מימושה של עסקת מטוסי האירבס, שנחתמה עם החברה הצרפתית (למעלה מ־100 מטוסים), ועסקה גדולה שחתמה חברת טוטאל הצרפתית יחד עם חברה סינית ואיראנית בסך כ־5 מיליארד דולר, לפיתוח שדה הגז פארס 3.

גם שיתוף הפעולה הכלכלי עם סין ועם מדינות נוספות במזרח הרחוק מתפתח בשנתיים שחלפו מאז הסרת הסנקציות. אל סין, שהיא שותפת הסחר המרכזית של איראן, חלה עלייה של שבעה אחוזים ביצוא לעומת התקופה המקבילה אשתקד, והוא עומד על 4.31 מיליארד דולר. במקביל, גם היבוא מסין עמד על שישה מיליארד דולר בקירוב – הגבוה מכל שאר המדינות שמהן איראן מייבאת.

על מגמות חיוביות אלה מבחינת איראן מעיבה מדיניותה של ארצות הברית, המאיימת לפגוע קשות בהישגיה של טהראן. השינוי המרכזי שמציג ממשל טראמפ הוא בהצבתה של מדיניות איראן כאיום מרכזי על הביטחון האזורי ועל האינטרסים של ארצות הברית. למעשה מדובר בשינוי הפרדיגמה, שגרסה כי הסכם הגרעין יכול להביא להתמתנותה של איראן ואולי אף לשיתוף פעולה אזורי איתה, תוך הישענות על האינטרס של כל השותפים להסכם וארצות הברית בראשם – להימנע מצעדים העלולים לפגוע בהסכם. הפרדיגמה החדשה גורסת כי יש לנצל את המשך קיומו של ההסכם – שממשל טראמפ אינו רואה בו נכס לארצות הברית – לקידום מענה לסוגיות שאינן כלולות בו כמו תוכנית הטילים של איראן, מדיניותה האזורית וכשלים בהסכם עצמו. וכל זאת, תוך הישענות על העניין הברור שיש לאיראן ולבעלות הברית האירופיות בשימור ההסכם. לקראת סוף 2017 איראן מצויה בחוסר ודאות לגבי הצעדים הבאים של הנשיא טראמפ, בעיקר בסוגיית הסנקציות, שאם יוטלו שוב הן עלולות להציב את מדינות אירופה בפני הצורך לבחור בין המשך השותפות וההשקעות באיראן לבין

האינטרסים שלהן בארצות הברית, וחלקן בוודאי יעדיף את אלה שבארצות הברית. מדיניות אמריקאית זו מאיימת לפגוע בהישגיה של איראן בזירה העולמית, ועלולות להיות לכך השלכות חמורות על התחום החיוני של השקעות זרות ועל השיפור הראשוני בכלכלת איראן. מדיניות זו גם טומנת בחובה פוטנציאל פגיעה רב במה שנראה בעת הזו כמאזן חיובי ביותר עבורה.

סיכום

בסיומה של שנת 2017 ובתום שנים של לחימה בעיראק ובסוריה המתקרבת לקיצה, וכן מעורבות גוברת של איראן ובעלי בריתה בזירה זו, טהראן מיצבה עצמה כגורם משפיע מרכזי לא רק בסהר הפורה, אלא במזרח התיכון כולו. התפתחות זו הופכת את איראן לשחקנית רבת חשיבות בכל הקשור לעתיד המשברים באזור. זאת לצד שיפור מתמשך, גם אם איטי, בשיתוף הפעולה הכלכלי בין איראן לגורמים בינלאומיים, וכן יציבות שלטונית, גם אם לא חסרת מתחים פנימיים, ובנוסף נוכח חוסר היציבות המאפיינת את המזרח התיכון. שיתוף הפעולה עם רוסיה, המהווה כיום את הגורם המעצמתי החוץ-אזורי היחיד המעורב בהתפתחויות העתידיות במזרח התיכון, מייצר עבור איראן מעין "מטריית הגנה" להבטחת הישגיה. עם זאת, על כל אלה מציב ממשל טראמפ סימן שאלה ואיום ממשי, נוכח דרישותיו להגבלת כוחה של איראן בתחום פיתוח תוכנית הטילים ומעורבותה האזורית, וכן לגבי היבטים מסוימים בהסכם הגרעין. בשלב זה, ממשל טראמפ אינו נהנה מתמיכת הגורמים הבינלאומיים המרכזיים במרבית עמדותיו, אולם עצם אמירותיו והעננה שהוא מציב על המשך המצב הקיים מעוררים חשש בטהראן.

ישראל, אשר נהנתה בשנים האחרונות מהיעדר איומים נרחבים בגבולותיה – משטר מתפורר בסוריה, שקט בגבול עם לבנון על רקע מעורבותו העמוקה של חזבאללה בלחימה בסוריה וקשיים נמשכים בעיראק – מוצאת עצמה נוכח תהליכים חדשים שיש בהם פוטנציאל לשינוי לרעה במאזן האזורי מבחינתה. במוקד השינוי התבססות ההשפעה האיראנית בסוריה ובלבנון, במישורין ובאמצעות בעלי בריתה, וזאת בחסות רוסית. הן רוסיה והן איראן מבהירות כי בכוונתן להישאר בסוריה בשנים הקרובות, בפרמטרים כאלה ואחרים שטרם הובהרו דיים. מנגד, גם מה שנראה כיחסים מתהדקים בין ישראל לערב הסעודית ושאר מדינות המפרץ אינו מחזק את מעמדה האזורי. זאת, בעיקר נוכח חולשתן של "ידידותיה החדשות" במפרץ, ועקב חוסר נכונותן להפגין בפומבי התקרבות ביחסים ביניהן לישראל, כל עוד אין התקדמות ביחסי ישראל והפלסטינים. נוסף לכך, גם חוסר עניין אמריקאי במעורבות עמוקה ופעילה בהתפתחויות האזוריות

המאזן האסטרטגי של איראן ויריבותיה והשלכותיו על הזירה האזורית ועל ישראל

אינו מסייע לישראל. כל אלה מציבים את ישראל בהקשר לזירה הסורית כגורם היחידי הניצב בפומבי נגד איראן, ובעקיפין גם נגד רוסיה, המובילה את ההסדרים בסוריה. ספק אם בידי ישראל כלים אופרטיביים ישירים, שבאמצעותם תוכל לשנות בצורה מהותית את תמונת המצב המתגבשת. בעיקר, אל לה להיכנס לעימות ישיר עם רוסיה בזירת סוריה, שבה משקיעה מוסקבה מאמצים רבים, כולל של הנשיא ולדימיר פוטין אישית. במקום זאת, עליה לייצר אינטרס ברור במוסקבה לרסן את איראן ואת חזבאללה, ולמנוע מהם לנצל את ההסדרה המתגבשת בסוריה לקידום מדיניות אנטי-ישראלית – משימה אפשרית ורצויה מול רוסיה.

הערות

- 1 Suzanne Maloney, "The Roots and Evolution of Iran's Regional Strategy," *Atlantic Council*, September 2017, http://www.atlanticcouncil.org/images/The_Roots_and_Evolution_of_Irans_Regional_Strategy_web_0928.pdf
- 2 "Iran to build refinery in Syria's Homs," *Press TV*, September 26, 2017, <http://www.presstv.com/Detail/2017/09/26/536539/Iran-to-build-refinery-in-Syrias-Homs->
- 3 "Iran's President: Region on Brink of New Era of Eradication of Violence," *Tasnim News Agency*, November 23, 2017 <https://www.tasnimnews.com/en/news/2017/11/23/1580569/iran-s-president-region-on-brink-of-new-era-of-eradication-of-violence>
- 4 בראיון שהעניק מוחמד בן-סלמאן לתומס פרידמן ב*ניו-יורק טיימס*, 23 בנובמבר 2013 <https://www.nytimes.com/2017/11/23/opinion/saudi-prince-mbs-arab-spring.html>